

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто теоретичні засади соціокультурного виховання старшокласників у процесі вивчення іноземної мови.

Проблемі соціокультурного виховання присвячено ряд публікацій, зокрема П. Беха, О.В. Киричука, М.В. Бородька, Е.П. Щубіної, Р.І. Антонюка, Н.М. Бориско, Л.Я. Касюка. У них вчені висвітлюють питання організації виховання засобами іноземної мови П. Бех, І.Л. Бим, Г.І. Щукіна, В.В. Краєвський, Е.І. Вишневський, Н.М. Бориско, розглядаються питання виховання: трудового, естетичного, морального П. Бех, Е.П. Щубін, М.В. Бородько, О.В. Сухомлинський, вивчають проблему інтернаціонального і патріотичного виховання Р.І. Антонюк, К.Д. Ушинський, Г. Ващенко. Але роботи присвячені соціокультурному вихованню старшокласників засобами іноземної мови відсутні, тому дана тема є актуальною і потребує вирішення.

Метою даної статті є обґрунтування теоретичних засад соціокультурного виховання старшокласників засобами іноземної мови.

Вибір Україною курсу на входження до європейського освітнього проекту, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності людини підвищує попит на спеціалістів, здатних орієнтуватися в демократичних процесах в умовах полікультурності. Кардинальні зміни, що відбуваються у соціокультурній сфері, ведуть до оновлення мети, змісту, засобів освіти соціокультурним компонентом. Ефективність проведення нової мовної політики значною мірою залежить від розуміння важливості соціокультурної освіти за допомогою використання засобів іноземної мови вчителями іноземної мови у школах.

Соціокультурний підхід є одним з культурознавчих підходів у навчанні іноземної мови [1], він орієнтує на навчання міжкультурного іншомовного спілкування у контексті соціально-педагогічних домінант педагогіки громадянського миру та злагоди, акумулюючої ідеї глобалізму, гуманізації, культурознавчої соціологізації.

З метою виховання школярів у дусі демократії, волі, особистого достоїнства, необхідно посилити гуманітарну і практичну спрямованість навчальних дисциплін, включити в їхній зміст навчальні матеріали, які допоможуть учням засвоїти цінності культур суспільства, в якому вони живуть, способи самовизначення в них. Одним із провідних принципів виховання стає принцип виховання культуровідповідності, згідно з яким виховання ґрунтується на загальнолюдських цінностях, будується відповідно до цінностей і норм національної культури і регіональних традицій, що не суперечать загальнолюдським цінностям. Таким чином, вивчення культури в процесі вивчення окремих навчальних дисциплін робить істотний внесок у виховання підростаючого покоління.

Філософія освіти сьогодні пов'язана з проблемою людини, ідеалу, цінностей, культури. У зв'язку з цим ряд учених дійшли висновку про те, що потрібно будувати культурно-історичну чи соціально-культурну теорію освіти, бо тільки така теорія виключає ідеологію як механізм управління суспільною свідомістю і робить цим механізмом самовизнання людини – індивідуальності в просторі суспільного розвитку [2, 3, 4]. Зміни соціокультурного контексту тягнуть за собою зміни в змісті вивчення іноземної мови. Саме тому іноземна мова як навчальний предмет стає інструментом полікультурного розвитку особистості, сприяє усвідомленню себе як культурно-історичного суб'єкта, який:

- сприймає історію людства і свого народу в розвитку, відчуває відповідальність за свої вчинки, за свій народ, країну, за майбутнє людської цивілізації;
- усвідомлює взаємозалежність, цінність світу і необхідність міжкультурного співробітництва народів у вирішенні глобальних проблем людської цивілізації;
- виявляє готовність і здатність до співробітництва з іншими людьми, рухами у відродженні ідеалів гуманізму в суспільстві, в гармонізації відношень людини, природи і суспільства;
- здатний виконувати роль суб'єкта діалогу культур.

Предмет "іноземна мова" займає в цьому ряду особливе місце. Він не тільки знайомить з культурою країн мови, яку вивчають, але шляхом порівняння відтінює особливості своєї національної культури, знайомить із загальнолюдськими цінностями. Це, сприяє вихованню школярів у контексті "діалогу культур". Суть у тому, що особливе пізнання світу тієї чи іншої людської спільноти, звичаї, відображені в культурі, передаються саме мовою. Цей факт був добре відомий педагогам і методистам XIX та початку XX століття. У свій час відомий педагог К.Д. Ушинський відзначав, що кращим і, мабуть, майже єдиним засобом проникнути у характер народу є засвоєння його мови. Адже справжнє знання мови – це знання її внутрішнього духу (В. Гумбольдт), її логіки та культури [9]. Одним із завдань навчання іноземних мов є формування в учнів соціокультурної компетенції, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості країни, мову якої вивчають, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Ще Я.В.Щерба вказував на загальноосвітнє значення вивчення іноземних мов [20]. Адже, вивчаючи мову того чи іншого народу, ми вивчаємо систему понять, яка історично склалася і через яку цей народ сприймає дійсність. Вивчаючи цю систему та свідомо порівнюючи її зі своєю власною, тобто тією, що використовується нами у навчальному та виховному процесах, ми краще пізнаємо останню. Вчений вказував на куль-

туру як на основну галузь, куди потрібно звертатися під час вивчення іноземної мови, адже культура є історичною категорією і перебуває у тісному зв'язку зі станом суспільства та його діяльністю [20].

Дослідники проблеми соціокультурної освіти В.В. Сафонова, Є.І. Пассов, Н.Ф. Бориско, С. Kramsh, R. Lado багато пишуть про "європеїзацію" змісту мовної освіти як соціально-педагогічного явища [16, 22, 23, 24], яке виникло як результат діяльності Ради Європи у рамках європейської культурної конвенції.

Аналізуючи значення культури в міжнаціональних відносинах, Г. Ващенко доходить висновку, що "чим буде більше в кожному народі можливостей розвивати свою національну культуру, тим різноманітнішою і багатшою буде загальнолюдська культура. Народ засвоює здобутки культури інших народів органічно, відповідно до своїх потреб і національних властивостей. Таким є нормальний розвиток національної культури" [5].

У своїх працях дослідники соціокультурного контексту у вивченні і навчанні іноземної мови Н.Ф. Бориско, Н.Б. Ішханян, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, А.Л. Миролюбов, Ю.І. Пасов, В.В. Сафонова, Т.Г. Грушевіцька, С. Kramsh, R. Lado трактують проблеми соціокультурних факторів, які впливають на навчання іноземних мов, лінгвістичних характеристик навчального та позанавчального середовища в країнах мови, яка вивчається, ступінь родинності та характер взаємодіючих мов (рідного та нерідного) [6, 8, 15, 22, 23].

На думку філософів, соціологів, психологів спілкування є таким соціальним процесом, у якому відбувається обмін діяльністю, способами діяльності, втіленням у матеріальну та духовну культуру. В спілкуванні здійснюється раціональний та емоційний взаємовплив людей, виявляються розбіжності думок та поглядів, створюється солідарність та згуртованість, характерна для колективу, формується образ життя. Спілкування є однією з найважливіших умов формування свідомості і самосвідомості особистості, стимулятором її розвитку, умовою формування її психологічних властивостей. Проблема діалогу культур припускає комплекс інших проблем: взаєморозуміння, менталітету, взаємовідношення культури і мови [13, 15, 16].

У мовній політиці розглядалися тільки лінгвістичні і психологічні аспекти навчання іноземних мов [6, 10, 13, 17]. Але настав час звернути увагу на соціологічні основи мовної дидактики і педагогіки, розглянути соціально-педагогічні функції іноземної мови.

Один із перших дослідників, який намагався залучити лінгвістів та методистів до взаємодії педагогічних, методичних і соціокультурних факторів у розробці та виборі моделі навчання іноземних мов був, У.Ф. Маккі, який побудував модель навчання іноземних мов у соціокультурному контексті, яка враховувала також законодавчу діяльність уряду в розробці мовної політики і технологічних можливостей матеріальної бази вивчення іноземної мови [24].

У сучасній філософії та лінгвістиці погляд на мову як фактор культурної спадщини та як фактор культурно-історичного середовища можна вважати вже загальноприйнятим. Інтегративні зв'язки мови та культури виявляються у комунікативних процесах: комунікація, передусім мовлення, є необхідною умовою існування і розвитку культури, вона забезпечує єдність культурних процесів у межах певної спільноти [6, 14]. У процесі навчання іноземної мови проблема взаємозв'язку мови і культури постає особливо актуальною та біполярною: мова пізнається через культуру. І завдяки мові відбувається перехід у світ іншої культури.

Поряд з відомим і добре описаним у літературі контекстом культури з'являються поняття психологічного контексту, який розглядається як знання не про себе, а про співрозмовника. Знання психологічного контексту комуніканта накопичується шляхом ознайомлення з соціокультурним контекстом, а саме він є визначальним.

Інші вчені стверджують, що всі рівні мови культуриносні, але все ж віддають перевагу лексиці з "культурним компонентом" безеквівалентній та фоновій [6].

Розмірковуючи про зміст соціокультурного компонента у викладанні іноземних мов, ряд методистів підкреслюють необхідність знань комунікативної поведінки. У методиках вітчизняних та зарубіжних досліджень за останні 5 років йдеться про те, що незнання норм і традицій спілкування носіїв іншої культури тягне за собою стан, що виникає з причини неспівпадання культур і має назву "культурний шок" [3].

Процес формування культури міжнаціонального спілкування не може ігнорувати національної етнопедагогіки. Не випадково К.Д. Ушинський відзначав, що "виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найліпших системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених у іншого народу" [18:100].

Вивчення культури міжнаціонального спілкування дає підстави визначити її функції: пізнавальну, виховну, ціннісно-нормативну і комунікативну.

У роботі з підвищенням культурних відносин слід урахувати негативне ставлення окремого учня до людей певної національності чи етнічної групи загалом через те, що їхній представник раніше його образив. Для подолання таких негативних явищ, а також проявів замкнутості, відчуження, етноцентризму, потрібно залучати школярів до колективних творчих справ, що ґрунтується на пробудженні інтересу в поєднанні з почуттям обов'язку.

Носіями культури (як і мови) є людина. Людина стає особистістю у процесі виховання. Якщо тварина у своїй поведінці керується видовим (спадковим) та індивідуальним досвідом, то людина керується ще й колективним, тобто соціально-історичним, який і є продуктом культури [13]. Виховання дитини відбувається шляхом впливу національної культури, носіями якої є люди. Неможливо зрозуміти генезис становлення особи у відриві від культури. Якщо хочемо зрозуміти внутрішній світ іноземця, потрібно вивчити його культуру, тому що культура (у вузькому значенні), за Р. Ладо, – це "спосіб життя" [24].

Аналіз робіт свідчить про розробку різних проблем навчання іноземним мовам у соціокультурному просторі. Однак ефективне здійснення даного процесу неможливе без адекватного розвитку його невід'ємної частини – виховання.

Кожна нація створює свою систему виховання, підпорядковану властивому їй світовідчуттю. Критерієм оцінки якості національної системи виховання виступає її здатність забезпечувати духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх.

О. Ребуль звертається до природної і культурної сутності людини як об'єкту виховання, а соціальними інститутами називає сім'ю, школу і вищий навчальний заклад, які аналізує з точки зору інтересів суспільства і потреб особистості, яку виховуємо. Він виступає за ригідність і відповідальність у виховному процесі, де чітко розподілені учні по класах, а зміст навчання – за навчальними предметами; вимоги при оцінці знань школярів, а також за суворість, тому що це інваріативна частина виховання. Виховання, за О.Ребуль, - "це сукупність процесів взаємодії і зразків дії, які поступово пристосовують дитину до культури, можливістю оволодінням якою відрізняється людина від тварини" [25].

Виховний аспект засобами іноземної мови знайшов своє відображення в педагогічних дослідженнях Г.І. Щукіної, В.В. Краєвського, Е.І. Вишневського, які стверджують: по-перше, виховання – це продовження пізнання і засвоєння предмету, і воно здійснюється одночасно з навчанням і розвитком учня; по-друге, поняття "фактор виховання" – це умови, в яких учень виступає суб'єктом; по-третє, виховання – це самовиховання, де особистісний компонент є основоположним [7:23-28; 12; 21].

Останнім часом починає створюватися національна концепція виховання у нових суспільно-політичних і економічних умовах. Це виховання людини культури, що керується загальнолюдськими цінностями, яка поглинула багатство культурної спадщини минулого свого народу і народів інших країн, які прагнуть до взаєморозуміння з ними, здатні й готові здійснювати міжособистісне і міжкультурне спілкування засобами іноземної мови.

Виховний аспект іншомовної культури спрямований на оволодіння педагогічним змістом (естетичним, моральним, етичним). Виховний потенціал залежить від культурологічного змісту матеріалів, які використовуються, від їх потенціальних можливостей. Компонентами змісту виховання повинні бути загальнонаціональні цінності (Україна як цінність – побудова і розквіт України), загальнолюдські цінності (істина як цінність), життя (природа, життя людини і людська цивілізація як цінність, світова культура як цінність, воля і права особистості як цінність), спілкування і співпраця (міжнаціональне, крос-культурне як цінність) [19].

Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) головною метою національного виховання визначає: набуття молодими поколіннями соціального досвіду; успадкування духовних надбань українського народу; досягнення високої культури міжнаціональних взаємин; формування у молоді незалежно від національності особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [1].

У сучасних умовах важливе значення для старшокласників має формування соціокультурної компетенції, що передбачає розвиток здатності усвідомлювати культурні особливості різних націй, вербальну і невербальну поведінку у типових мовних ситуаціях. Учні мають оволодівати країнознавчими знаннями, навчитися бачити відмінні та спільні риси між різними культурами, аналізувати та коментувати особливості культур різних країн, що сприяє вихованню старшокласників.

Формування соціокультурної компетенції, яку ми визначаємо як комплекс знань про цінності, віри, зразки поведінки, звичаї, традиції, мови, рух культури, які належать певному суспільству і характеризують його (за Л.Я. Касюком), відбувається у процесах соціокультурного виховання (процес пристосування особистості до культури і народних традицій країни, мову якої вивчаємо) і навчання [11]. Соціокультурний підхід, який отримав обґрунтування в роботах В.В. Сафонової, - це взаємозв'язаний комунікативний і соціокультурний розвиток особистості, яка вивчає іноземну мову засобами цієї мови [17].

Соціокультурне виховання учнів здійснюється через систему критичного, толерантного, творчого та доброзичливого ставлення до себе, до інших, до нової культури та до знань про світ.

Ми вважаємо, що соціокультурне виховання повинно стати невід'ємним компонентом формування комунікативної компетенції учнів, що дозволяє не тільки розширити загальний і лінгвістичний світогляд, але і сприяє формуванню таких важливих якостей, як патріотизм, повага до іншої культури, почуття гордості за свою культуру.

1. Державна національна програма "Освіта". – К.: Райдуга, 1994. – 61с.
2. Бех П. 3 позицій комунікативної орієнтації // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2002. – №1-2. – С.34–40.
3. Библер В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения) // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С. 31–42.
4. Бородько М.В. Философия воспитания // Педагогіка. –1993. – № 1. – С.118–120.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Брюссель – Мюнхен, 1952. – С.15–16.
6. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного. – М.: Руск. яз., 1990. – 246 с.
7. Вишневский Е.И. Воспитательные возможности процесса обучения иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 1988. – №4. – С. 23–28.
8. Грушевецкая Т.П., Попков В.Д., Садохин А.К. Основы межкультурной коммуникации. – М., 2000. – 352 с.
9. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Наука, 1984. – 394с.
10. Зимняя И.А. Психологическое обучение иностранным языкам в школе. – М., Просвещение, 1991. – 222 с.
11. Касюк А.Я. Социокультурный аспект и его учёт в процессе обучения иностранному языку // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. шкл., 1989. – 608 с.

12. Краевский В.В. Проблема целостности учебно-воспитательного процесса в средней школе // Советская педагогика. – 1984. – № 9.
13. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. – М., Просвещение, 1969. – 274 с.
14. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
15. Мирлюбов А.А. Культуроведческая направленность в обучении иностранным языкам. // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 5. – С. 11-15.
16. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. – Липецк, 1998. – 157 с.
17. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизации. – Воронеж: Истоки, 1996. – 189 с.
18. Ушинский К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибр. пед. твори: В 2т. – Т.1. – К., 1983.
19. Шубин Е.П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. – М., 1963. – С.103.
20. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 428 с.
21. Щукина Г.И. Деятельность – основа педагогического процесса // Советская педагогика. – 1982. – №8.
22. Common European Framework of reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Strasbourg, 2002. – 326 p.
23. Kramsh Clare, Context Culture in Language teaching. – Oxford, 1996. – 295 p.
24. Lado R., Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. – Ann Arbor, Univ. of Mich. Press. – 1957. – 182 p.
25. Reboul O. La philosophie de l'éducation. P., 1990. – 121 p.

Матеріал надійшов до редакції 8.04.2004р.

Михайлова О.С. Дидактические основы социокультурного воспитания старшеклассников.

В статье рассматриваются теоретические основы социокультурного воспитания старшеклассников в процессе изучения иностранного языка.

Mikhailova O.S. Theoretical Concepts of Sociocultural Upbringing of Senior Pupils.

The article focuses on theoretical concepts of sociocultural upbringing of senior pupils in the process of teaching foreign languages.